

NAŠA KNJIŽEVNOST

Zaista će se svaki pošten Hrvat veoma smutiti videći kava nam je u taj par naša književnost. Ma bio kako velik rodoljub, bio kako velik optimista, to se neće smjeti oteti istini da nam knjiga do rijetkih iznimaka čami u mlitavilu i mrtvilu, da gotovo sve što se dan-danas u Hrvatah piše nije od velike cijene za duševnu emancipaciju našega naroda! Koji je tomu razlog? Ima razloga, kojim mi krivi nismo, pa ih se tako lahko othrvati ne možemo; nu imade i takovih koji u nami stoje pa se časimice na nemalu štetu našega duševnoga i družnoga života povraćaju. Prvih se nećemo ticati, jer svatko ih znade, nu govorit nam je dvije-tri o drugih. Glavni naš grijeh, koji nam se dosljedno u svoj povijesti našega naroda javlja, jest vječita nestašnost. Ima tu časova gdje je narod listom planuo, najčišćim i najplemenitijim žarom uskipio i veleljepna djela počinio, kojim ćeš katkad u inih naroda zaman ravna tražiti. Nu imade pri tako sjajnih zgodah i crnih časova, gdje sve spada u mrtvilo, gdje prvašnjemu ushitu ni traga ne ima, gdje će i plemeniti rodoljubi ovu nemarnost sveopću gorkim posmijehom pratiti, dok koja silna inicijativa sav narod opet do plamena ne uspiri. To valja u politici, u družnom životu, to valja za naše narodne zavode, a najpače za našu knjigu. Mi znademo do koje živosti, do kolike radinosti znameniti događaji ilirske dobe naš narod uznesoše, kako su nove misli sav naš život, sve naše odnošaje probijale, kako se je tu pisalo na takmu; nu mi znamo kakvi smo bili kad nas je iznenada tuđa, donekle Hrvatom neznana nevolja prikvačila, kako su se svi zlatni sancii o crnoj istini raspršili, kako se je sve sleglo i obumiralo, kako je silna četa pisaca ilirskih spala na šaku ljudi, pa kako je opet tuđinstvo nemilice među nami haračilo. Kako smo g. 1860. uskipili i navalice na rad se dali, kako je suha donle knjiga počela lijepo listati, toga ne treba natanko spominjati: kako je ovo vrijeme po nas jalovo, i po

knjigu neplodno, to svatko znade. Ovo nesretno kolebanje biva istinabog sve slabije, misli sve jasnije, jer nas zle godine boljoj pameti nukaju, nu preostalo nije, nit će prestati dok nestane drugih nevolja. Stoga boluje naš narodni život, stoga i boluje knjiga naša, koja bi narodu imala mezimicom biti. Naš život donekle ne bijaše nalik sjajnoj zvijezdi, kojano tvrdo i stalno s neba sjaje, nego zvijezdi bludici, koja tek katkad se sjajna oku javlja: naša knjiga donekle nije probila sve živce našega naroda, i družni mu život redala i odgajala, već je izim političkih listova bila tek preživanjem samih pisaca. Stoga joj i ne ima tvrda korijena, stoga može čovjek lahko razumjeti sve one pozivnice-jadikovice naših beletrističkih listova gdje općinstvu podvikuju: “Pomagaj, jer inače propadoh!”

Reći će mi možebiti tkogod da sam pesimista, da sve crno vidim. Nu na to je lahko ukratko odgovoriti. Uzmi u ruke popis svih knjiga što su *lanjske* godine ugledale bijeli svijet, pa će ti se brzo lice smrknuti sred onoga praznila naše književnosti. Jedan samo pojav probudit će u tebi radost; ma da i ne bude bilo godine 1864. nikoje druge hrvatske knjige tiskane do te jedinice, hrvatska književnost imala bi se čim dičiti! Ta knjiga je naš vrli “Književnik”! Slavni pokojnik *Vuk Karadžić*, probrav prvi svezak “Književnika”, čestitao je Hrvatom što su tako daleko dospjeli. Mnogi su već i otprije snovali i redali strogo znanstveno gradivo; nu tako lijepo, tako ozbiljno ne pojavi se znanost Hrvatom u hrvatskom ruhu nikada prije! Stoga možemo reći da je “Književnik” početkom složna znanstvena rada u Hrvatah, a mi mu želimo od srca da dugo potraje, jer on nije samo učitelj narodu, već i ljut stražar proti nametništvu diletantizma, koji je osobito *in historicis i philologicis* donekle cvao bujnom koprivom!

Nu ljuto bi se čovjek prevario kad bi mislio da je to, za da se sada otmemo lijepoj literaturi, dosta onoj struci koja do malo iznimaka sačinjava donekle našu književnost.

Već otprije spomenuh da nam knjiga ne djeluje na naš socijalni život kako bi trebalo. Ja mislim da je upravo u svem našem razvitku i pokretu socijalni momenat najvažniji. Dok nam ne bude seljak obraženiji, dok se duh narodni ne uvriježi ne sa-

mo u svakom gradu, u svakom uredu i u svakoj školi već upravo i u obitelji, koja je pravi temelj i narodnoga i državnoga života, dotle nema ni razgovora krepku složnu narodnomu životu!

Zadaća osnažit i utvrdit narodni život ide upravo popularnu, poučnu i zabavnu struku književnosti.

Strogo znanstvena struka ne djeluje nikada tako neposredno, tako intenzivno na sve socijalne krugove, ona ostaje vazda manje-više svojinom strukovnjaka i znanstvenjaka; da se i širje općinstvo ponešto dirne, tomu se hoće upravo *visoke* civilizacije, koje dakako u nas još nema.

Osobito su znamenite ove struke u onih naroda koji su nakani stvoriti "samostalnu civilizaciju" da sačuvaju svoj individualitet proti tuđemu uplivu. Kod takovih naroda mora da je književnost tendenciozna.

Najsajnijim nam je u tom primjerom književnost poljska.

Svi tjemenjaci poljski, kao Mickiewicz, Krasiński, Kraśzewski, Słowacki, Zaleski itd., pisali su i u pjesmah i u prozi tendenciozno, a treba li dokazivati koliko ti ljudi tim blagotvorno djelovahu na poljski narod?

I najmanja knjižica, pisana za poljsku djecu, odiše poljskim duhom, budi poljsku dušu!

Takve tendencioznosti treba osobito u nas.

Da si još nismo uredili kuće kako treba, da naš pokret stoji na slabih noguh, osobito kad pomislimo na gotovo besprimjernu nemarnost našega općinstva naprema našoj knjizi i novinarstvu hrvatskomu, poznate su stvari.

Razvraćenost i nestalnost naših okolnosti imade istinabog svoj razlog u naglom, nenaravskom probudu našem, ali pokraj svega toga dalo bi se ponešto bolje raditi nego što se žalibože sada radi, o čem govorit ćemo drugi put.

Rad književni u nas, izim strukovnjačke znanstvene radnje, morao bi udariti dvojim putem. Prvo bi naši pisci morali gledat da se popularnim spisi privlači u kolo čitajućeg općinstva naš, u tom obziru toli zanemareni puk. "U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta neće narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman

su sve tuđe spletke, zaman svi vanjski pokušaji da navuku narod na svoje – on stoji tvrdo ko dub, jer je dubu silan korijen, a taj korijen je puk!”

Intelektualne razlike među pojedinimi krugovi društva neće nikad nestati, ali ona ne smije tako silna biti ko što je to u nas. Svi krugovi društva moraju biti spojeni tako da se napredak i razvitak proteže ne samo na kaputaše neg i na čohaše, a bude li sav narod jedna cjelina duševna, tko će mu braniti napredak, ma i kako nezgodno vrijeme došlo? Najbolji primjer su nam u tom Česi.

Veli se dakako, kad bude više škola, bit će svega. Istina je to: bit će bolje. Ali i to mi se mora dopustiti da od puka ipak jedna strana čitati umije, i da bi u onih školah što ih sada ima trebalo za mladež takovih spisa. A šta da onda puk čita? Za ratara bi bio naš izvrsni “Gospodarski list”, a šta više? “Šoštar”, “Osječki i požeški koledar”? Kršna i silna mi štiva! Kušalo se zato koješta, al badava. “Priatelj puka” god. 1848. bio je anakronizam, a naše društvo za popularne spise šta je, šta radi? Bog bi znao! – Teško je to, da, najteže pisati popularno, pisat za puk, a mnogi koji bi imali za to žicu misle da to nije vrijedno, da tijem ne možeš izaći na glas ko literat, zato će mjesto kratke kronike za puk rađe veleučenu disertaciju *O slavenstvu Tribala*, mjesto poučne kakve povjestice tursko-romantički galimatijas u formi pripovijetke napisat. To je dakako predsuda, ko što ona da pučki učitelj imade manje zasluga neg sveučilišni.

Dva čovjeka među našimi književnici imadu baš izvrsnu žicu za tu struku: *Frane Kurelac*, ionako najbolji hrvatski prozaista, i *Janko Jurković*. Đoka u *Fluminensia* i *Tri lipe*, to su stvari za puk, to će ga dirnuti. A tako bi se htjelo da pišu i druga gospoda pisci, osobito svećenici, a prije svega da pišu izvorne stvari što se tiču života, mana il predsuda našega naroda, to će više koristiti neg Schmidtovi, Hofmannovi prijevodi, više neg *Babica* Němcove, jer to presađeno voće ostaje uvijek tuđim, ma kako fino cijepljeno bilo. Govorio sam tu dakako samo o jednoj struci, al to valja za svaku. A puk će zaista rado prigrliti što se njega tiče, o čem vidi da je samoniklo, da je to

zrcalo njegova života. Ima za to primjera veoma zanimivih u historiji naše literature. Baš u ono doba, kad je knjiga naša takorekuć obumirala, postalo je začudo najviše onih knjiga što su ih puk i niži zanatlije prigrlili.

Nije to baš biser naše književnosti, al su to najpopularnije knjige. Eno vam Relkovićeve *Satira*, Kačićeva *Razgovora*, eno vam u kajkavskih *purgarah* kronika, stoljetnog koledara, *Grabancijaša dijaka* i *Diogenesa*. To su spisi u nas u pojedinih predjelih najpopularniji, a to zato jer su jednostavnim jezikom i baš narodu po žici pisani. U tom svakako treba početka, i to ne kojekakva, gdje se danas izdade knjiga, a poslije godine dana kaže društvo što ju je izdalo da ne valja. Cijela društva svakako mogu uspješnije raditi neg pojedinci. Ne bi li se mogla naša Matica, da joj krvca opet nešta oživi, dati na izdavanje popularne enciklopedije za puk u veoma jevtinih svescih? Ne bi l' barem mogla raspisati nagradu za pučku hrvatsku kroniku sa slikami i povjesnicu popularnu, dakako drukčije pisanu nego što je Tkalčićeva kompilacija? Takovu bi i gospoda čitala.

Drugi put da naša knjiga narodu u život segne jest beletristika, tj. novelistika i pjesništvo. Naša novelistika? Jao i pomagaj! Kad čovjek pozna je ponešto hrvatsku i srpsku povijest, gdje mu se javlja toliko zanimivih zgoda, toliko sjajnih glava, kad motri naš sadanji toli bujni i raznoliki život, a kad gleda naše izvorne pripovijetke, kako da mu je onda pri duši? Mnogo toga ne imamo, a što imamo, do malo iznimaka je cigli korov. Da znadu drugi ljudi za to gradivo, glave moje, ako ne bi o nami cijejele *Leihbibliothek*e romana i novela pisali. Il zar nije sramota da su gospoja Dudevant i Alfred Musset o naših uskocih, Herlossohn o Crnogorcih novele pisali, da Düringsfeldova dalmatinske pripovijetke sastavlja, da je Chocholoušek jugoslavensku historiju novelistički izradio, a mi? Ništa te ništa.

Otkad se je Bogović novelistiki iznevjerio, ne ima pripovijetke spomena vrijedne.

Nikolić bi možda za to imao žicu, al drven jezik i svagdanje sentimentalne fraze po njemačkom kalupu ne dadu da mu kličica izade na svijet. Glavni pako grijeh u naših pisaca jest što ne umiju il neće birati zgodna gradiva te mjesto novelističkog

obično uzmu epički čin. Ta svatko znade da dvije trećine naših izvornih pripovijestih pričaju o Turskom ratu. Dakako je učenje drugih dijela naše povijesti mučnije, tu se moraju lica i kulturno stanje točnije crtati, tu nisu dovoljne fraze “o časnom krstu i slobodi zlatnoj.” Ova nemarnost za našu povijest, za čud i historički razvitak naroda, nukaju naše novelistice da grade svoje pripovijetke i spletke po tuđoj šablona, da mjesto oštra crtanja lica opisuju sto puta sunce, mjesec, zvijezde i sve kreposti nebeske frazama hrvatskomu uhu groznimi, riječju sva pripovijest ne ima ništa tipičkoga, te se je mogla zbiti prije i u Tatariji i Tunguziji neg u Hrvatskoj. O romanu neću ni govoriti. *Požeški đak* je pripovijetka za mladež, a ne roman. Vi ćete mi opet reći da sve kudim, a ja vam kažem šta biste naprimjer preveli Nijemcem il Francuzom da za našu novelistiku pitaju. Odgovorite si sami. Prijevodi tuđih pripovijesti nisu mnogo bolji.

“Neven” i “Pozor”, pokojnici blažene uspomene, valjano su doduše u toj struci radili, i izbor i jezik prijevoda je bio čestit, ta tu su radili Vežić, Trnski, Veber, Jurković i fino pero našega Jose Miškatovića. Moramo i žaliti što g. dr. Jak. Užarević, *osobiti* vještak našem jeziku, ustezuje pero svoje našoj knjizi.

Nu sad je većinom izbor predmeta za naše općinstvo posve nespretan, il je jezik dozlaboga hrđav. Navest ću vam primjer. Šta će hrvatskomu općinstvu južnoamerikanski roman *La Gitana*, il zašt se je Hrvatom vrsni roman *Ledena palača* od Lažečnikova iz njemačkoga prijevoda hrđavo preveo? Nam se hoće štiva što je našem narodu bliže po čudi, što će na nj djelovati, jer romani i pripovijetke ne pišu se samo zato da se *Leihbiblioteke* napune, ne čitaju se samo zato da se vrijeme prikrati.

Al mnogi naši prevađači, ne poznavajuć čestito nikakve literature, prevest će prvu novelu koju im je slučaj u šake namjerio.

Toj gospodi bismo uopće preporučili i to da marljivo uče narodne pripovijetke, da im pero bude malo čistije.

A sad pitam, kako hoćete da nam djevojke budu narodne, kad ne imaju šta čitat u hrvatskom jeziku? Il ćete im može bit *Gospodičnu Clairon* il znamenito djelo *Pravda uspije* dati? Ako to, onda si propo, hrvatski narode!

Valja nam jošte koju reći o našem vilovanju. Da – pjesništvo imamo. Mažuranić, Preradović, Trnski bili bi *ponosom* svakomu narodu, *Čengić-aga*, *Prvenci*, *Krijesnice* resile bi *svaku* književnost. O mladem naraštaju nije lahko govorit; taj se tek razvija. Zasad još junakuju na vili njem mejdanu sve stariji književnici, a prije svega Trnski, komu u hrvatskoj lirici para ne ima. A noviji plodovi? Teško te preteško bi bilo literarnomu povjesniku karakterisat novije pjesništvo. Jedni pjevaju po narodnu, veleći da je i pjesnik *najvrsnije* hrvatske pjesme, tj. *Čengić-age* udario tijem putem. Nu nije ga još majka rodila koj će se dokriliti *Čengić-agi*, a pjesnici po čisto narodnoj žici obično nasljeđuju vanjski lik narodne pjesme, ne mareć toliko za nutrnje krasote narodne vile, te raspinju svoje plodove u omašan niz deseteraca.

Takove poduže pjesme naše općinstvo slabo čita. Sve novije, tj. mlađe pjesme većim su dijelom il domorodne il ljubezne. Historička balada, koja bi u ovo doba najzgodnija bila, slabo je gojenče hrvatske vile. Domorodne pjesme povadaju se većinom za uzori ilirske dobe. Al to je upravo anakronizam. Što je onda silno sve živce razigralo, sve duše ushitilo – danas je često već puka fraza. Erotičkim pjesnikom bi imale *Krijesnice* služit za uzor, tu je domorodna žara i žive ljubavi, a kraj toga upravo čiste hrvatske pjesničke žice. Samo takove pjesme mogu i na narod djelovati.

O dramatici reći ću koju već u članku *Naše glumište*. Piso sam tu samo crtice, htio sam samo natuknuti kako bi se naši pisci imali obzirati na općinstvo, djelovat na narod, jer množina štampanih, al nerazrezanih knjiga na domorodnoj polici ne čine jošte žive književnosti. Naše literarne historike pako molim nek pišu više neg dosad o književnoj povijesti, ali ponešto više o stvari, manje o pukoj slovnici. Bilo bi već vrijeme, a “Književnik” je tomu zgodno mjesto.

“Glasonoša”, Beč, 1865.